

Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum i 2021

2021 begyndte som det sluttede – nemlig med en tvangslukning af museet på grund af den verdensomspændende pandemi med Coronavirus. Knap fire måneder senere – onsdag den 21. april – kom tilladelsen til genåbning. I forbindelse med nedlukningsperioden kom museet sine brugere i møde via aktiviteter og tilbud uden for – og ude af – huset, hvilket hurtigt blev en efterspurgt ydelse. Og samtidig noget museet kunne tilbyde trods hjemsendelse af store dele af personalegruppen. Med genåbningen og forårets komme indløb også gode tilbagemeldinger på museets omfattende fundraising-indsats. Særlig glæde vakte maj måneds besked om en donation på 24 mio. kr. til et nyt tag fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond og lidt senere på året fulgte flere danske fonde trop med støttebeløb til restaurering og afhjælpning af fugtproblemer i kælderen under sydfløjen. To så store og glædelige meldinger – og investeringer i fremtiden – blev ovenikøbet toppet op af gode anmeldelser fra brugerne. Verdens største rejseplatform Tripadvisor placerer nemlig Gammel Estrup blandt de øverste 10% af attraktionerne, og museet modtog derfor Tripadvisors Travelers' Choice Award 2021. Det er et vidnesbyrd om, at det kontinuerlige arbejde med restaurering og formidling af den danske herregårdshistorie udmønter sig i vedkommende udstillinger og aktiviteter for de mange besøgende.

Børn og unge

Gammel Estrup har den seneste årrække satset strategisk på børn og unge som brugergruppe. Som kulturhistorisk museum placeret i en landkommune er Gammel Estrup et vigtigt kulturelt samlingspunkt uden for skolernes og institutionernes mure, hvor børn og unge møder viden, kultur og udsyn i deres dagligdag. I 2021 gav museets mangeårige arbejde på området pote, da *Skoletjenesten - nationalt videnscenter for eksterne læringsmiljøer* indgik et partnerskab med museet om at løfte den regionale koordinatorfunktion og dermed varetage opgaven med at kvalificere og udbrede brugen af eksterne læringsmiljøer via *Skoletjenesten*. Gammel Estrup påbegyndte derfor i 2021 arbejdet med at indsamle og videreformidle praksisnær viden om læring i eksterne læringsmiljøer i Region Midtjylland og udbygge og intensivere samarbejdet med andre regioner om udvikling af feltet. Partnerskabet med *Skoletjenesten* er en anerkendelse af museets udvikling af området og skal den næste årrække danne grobund for en videre kvalificering og konsolidering af museets læringsaktiviteter og understøttelse af børn og unges trivsel, dannelse og læring i særligt Norddjurs Kommune. Takket være støtte fra *Skoletjenesten* var det desuden muligt for museet at gennemføre en række gratis undervisningsforløb med fokus på at styrke skolebørns mentale trivsel efter Corona-nedlukningen.

Ferieaktiviteter

I vinterferien 2021 havde Corona-pandemien endnu tag i Danmark med nedlukning af museet og afstandskrav til følge. Efter lange perioder med nedlukning var det museets ønske at gøre noget ekstra for de mange lokale børnefamilier, der i lighed med resten af landets befolkning havde tilbragt lang tid inden for hjemmets fire vægge, og konceptet *Gammel Estrup to go* blev derfor sat i værk. Med *Gammel Estrup to go* kunne børnefamilier gratis hente herregårdshistoriske aktivitetssæt eller løse gåder via børnesporet langs voldgraven. Takket været en donation fra en anonym giver var det desuden muligt for museet at opstille telte med opvarmning fra terrassevarmere i *Herregårdshaven*.

Corona-pandemiens nedlukning af museet var fortsat en realitet i påsken 2022, og igen var *Herregårdshavens* friske luft og store vidder en kærkommen mulighed for oplevelser for de mange

børnefamilier, der prøvede kræfter med et børnespor, der stillede skarpt på gartnerlærlingens mange arbejdsopgaver ved indgangen til det forrige århundrede. Man kunne også tage et kig gennem vinduerne i *Orangeriet* og få en forsmag på sommerens udstilling *Stor ståhej – bryllup på herregården*. Hele sommerferien bød Gammel Estrup på aktiviteter i *Herregårdshaven*, der tog udgangspunkt i sommerens særudstilling om bryllup på herregården mellem komtesse Elisabeth Scheel (1893-1944) og godsejer Valdemar Uttental (1872-1951). I *Orangeriet* var der indrettet et værksted, hvor børn i alle aldre kunne lave fine silkepapirsblomster, skrive bryllupstelegrammer på gammeldags skrivemaskiner, klæde sig ud som herregårdens ansatte, spille spil i haven og meget andet.

Traditionen tro stod efterårsferien i æblets tegn. Ved indgangen til forrige århundrede var herregården fortsat stort selv selvforsynende, og i *Orangeriet* kunne museets gæster moste æbler fra den historiske *Æblehave* samt deltage i en guidet tur, hvor museets formidlere fortalte om opbevaring og konservering af havens frugt og grønt i den kølige kælder. I det lune *Herregårdskøkken* kunne man følge husjomfruens arbejde med konservering af frugt og grønt fra haven og bagværk med æbler. Julemånedens formidlingsaktiviteter for børn og unge bød på hyggelig kagebagning efter historisk opskrift, nissejagt i kælderen og klippe-klistreværksted for store og små. 19. december betød Corona-restriktioner dog, at museet igen måtte lukke ned for besøgende, og punktum blev dermed sat for børne-ungeaktiviteterne i 2021.

Projekter

2021 bød på en række formidlings- og undervisningsprojekter kendetegnet ved en stor spændvidde inden for målgruppe såvel som herregårdshistorisk indhold. Projektet *ALLE BØRN SKAL MED* er et ambitiøst samarbejde mellem Museum Østjylland, Norddjurs Kommune og Gammel Estrup, hvor der sættes fokus på potentialerne for at anvende lokale kulturinstitutioner som løftestang for et styrket børneliv for de 0-6-årige i Norddjurs. Projektet dannede i 2021 grundlag for en lang række aktiviteter og arrangementer samt publikationen af et kort med flere end 40 kulturhistoriske nedslagspunkter i Norddjurs, hvor børnefamilier kan opleve deres lokale kulturarv. Kortet blev uddelt til en lang række dagtilbud i kommunen og skal udgøre baggrunden for arrangementer og oplevelser overalt i Norddjurs hen over den kommende årrække. På arrangementsfronten bød projektet på et historisk perspektiv på småbørnsområdet, da fagpersonale fra Gammel Estrup og Museum Østjylland 23. september gik sammen om afholdelsen af et gratis foredrag om babyer, barsel og barnedåb gennem tiderne på Gammel Estrup. *ALLE BØRN SKAL MED* er støttet af Nordea-fonden, Ole Kirks Fond samt Ellen og Knud Dalhoff Larsens Fond.

Det nationale formidlings- og undervisningsprojekt *Jagten på fortiden* blev afsluttet i sommeren 2021 efter tre års intensivt arbejde med udvikling af formidlingstilbud, undervisningsmateriale og oplevelser på herregårde over hele landet. Corona-pandemien satte en naturlig stopper for afholdelsen af nogle af projektets fysiske arrangementer og undervisningstiltag, men det lykkedes museet at omdanne en række af aktiviteterne til ekstra digitale oplevelser og dermed øge den geografiske rækkevidde af undervisning målrettet mellemtrin og elever på ungdomsuddannelser. På hjemmesiden jagtenpaafortiden.dk blev gratis undervisningsforløb, undervisningsfilm og informationer om herregårdsoplevelser over hele landet således tilgængelige. Som en del af den afsluttende vidensdeling af *Jagten på Fortiden* blev der den 12. april afholdt seminar og årsmøde i Det kulturhistoriske netværk for naturvejledere, som museet er tovholder på. Seminaret samlede en række formidlings- og undervisningsprojekter i krydsfeltet mellem kulturhistorie og natur i Østjylland, der havde opnået støtte fra Nordea-fonden. En vigtig del af *Jagten på Fortiden* er den årlige, nationale begivenhed *Herregårdenes Dag*. Målsætningen er en dag om året at åbne herregårde og herregårdslandskaber over hele landet for et bredt publikum og dermed skabe fornyet bevidsthed om

herregårdenes glemte kulturarv. I 2021 løb Herregårdenes Dag af stablen 15. august med deltagelse af omkring 37 herregårde over hele landet. På Gammel Estrup blev der på dagen stillet skarpt på herregårdslandskaber med foredrag, kulturhistorisk vandring og servering af et herregårdshistorisk inspireret måltid til slut. Takket være støtte fra Realdania var arrangementet på Gammel Estrup gratis.

Kirkerne er historisk tæt forbundet med de danske herregårde, og det er derfor naturligt for Gammel Estrup at beskæftige sig med kirkerne, der også fungerer som naturlige samlingspunkter i mange af de små lokalsamfund i Norddjurs. Museumsinspektør og cand.theol. Anders Sinding tog initiativ til projektet *Gud blandt godtfolk og grever*, der opnåede støtte fra Norddjurs Kommune og Den folkekirkelige Udviklingsfond. Med projektet kunne museet tilbyde gratis materiale til historiefortællinger i kirker, lydvandring og andre læringstilbud og oplevelser med sognekirker i Norddjurs som omdrejningspunkt.

Området omkring Gammel Estrup er ikke kun en kulturhistorisk perle, men også et unikt levested for et væld af plante- og dyrearter. Dermed udgør biodiversitet og samspejlet mellem natur og herregård gennem tiden et særligt fokuspunkt i museets undervisningstilbud. Det var derfor et pletsud, da museet 26. marts gennemførte et helt særligt tilbud i *Herregårdshaven*, hvor en donation fra en anonym giver betød, at museet kunne invitere lokale skoleklasser fra Auning Skole til en særlig *biodiversitetsdag*. Særligt fokus var der denne dag på insekter og de mange løgblomster, som eleverne havde været med til at plante det foregående efterår. Eleverne tegnede det spirende blomsterflor og nød godt at den afsluttende forplejning, som den anonyme giver ligeledes havde sørget for.

I 2021 søsattes projektet *Skovens glemte perler*, der ligeledes satte fokus på kulturen og naturen ved Gammel Estrup. Fokus var denne gang på den gamle herregårdsskov *Lunden* ved Gammel Estrup, hvor der blev etableret en skovsti med tilhørende *podwalk* med fortællinger om de historiske mindesmærker på stien. Tanken bag projektet var, at det unikke skovområde blev formidlet og tilgængeligt for lokalbefolkningen og for de mange turister, der hvert år besøger Djursland. Med fokus på bevægelse og natur blev lokale skoleklasser således via projektet tilbudt nye måder at opleve den lokale kulturarv på. Perlen i skovens mange mindesmærker er det såkaldte *Kongebord*, der blev udfærdiget i forbindelse med et kongebesøg i 1840. Det var kronprinsen, der senere skulle blive Frederik 7., som i forbindelse med arkæologiske udgravninger besøgte greve Christen Scheel på Gammel Estrup. Stenen var et yndet udflugtsmål for lokalområdetets beboere, men forsvandt for omkring 40 år siden. Med støtte fra LAG Djursland, Landdistriktsrådet, ELRO Fonden, Sparekassen Midtdjurs og Norddjurs Kommune blev et nyt *Kongebord* opsat på den oprindelige placering i *Herregårdsskoven*, og projektets nyformidling af skoven bidrager dermed til museumsoplevelser under åben himmel for såvel lokale som videbegærlige turister.

Auditive formidlingstiltag og andre digitale løsninger var på samme vis et bærende element i projektet *Gå med herregårdshistorien*, der blev etableret som et samarbejde mellem Dansk Center for Herregårdsforskning og Gammel Estrups formidlingsafdeling med støtte fra regionsrådets kulturpulje og Norlys Vækstpulje. I *Gå med herregårdshistorien* blev der udviklet en række digitale lydvandring i Region Midtjyllands herregårdslandskaber, hvorved borgere og turister i regionen kan kombinere bevægelse i naturen med viden om herregårdslandskaberne som en gennemgående landskabsform i Region Midt.

I 2021 var det 100-året for indførelsen af Medhjælperloven, der gjorde op med den udskældte Tyendelov fra 1854 og skabte forbedrede vilkår for blandt andet de ansatte på landets herregårde. Dette blev på Gammel Estrup markeret i det lille *Skovarbejderhus* i *Lunden* ved Gammel Estrup med åbent hus og fortællinger om livet som jordløs landarbejder under de store herregårde ved indgangen til det forrige århundrede. Endvidere indgik en artikel om Tyendeloven i årets udgave af *Herregårdshistorie* – her betones lovens betydning for hele området og dermed også ansatte i tjenesteforhold på landets store herregårde.

9. december var en børnehave inviteret til at fejre indvielsen af reetableringen af en historisk nøddegang i *Herregårdshaven*. Indvielsen blev markeret med et vinterbal for børnehavebørnene med hjemmebagte æbleskiver, nøddejagt og juletræsdans. Samtidig med etableringen af valnøddegangen blev der også plantet valnøddetræer øst for herregården. Træerne indgår i en større satsning på bevaring af naturen omkring Gammel Estrup, der også indbefattede plantning af 30.000 blomsterløg tilbage i 2020. Etableringen af nøddegangen er sket i samarbejde med organisationen Plant et træ og Løvenholm Fonden, hvor arealet i 2021 venligt blev stillet til rådighed af Fonden med henblik på egentlig overdragelse som gave til Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum i 2022. En anonym giver havde bekostet projekt som således vil være til glæde for både naturen og brugerne i mange år fremover.

Arrangementer

Som i 2020 var publikumsaktiviteterne i 2021 præget af den verdensomspændende Corona-epidemi. Gammel Estrup var således tvangslukket den første del af året frem til 20. april og igen fra 19. december, og under forårets nedlukning var størstedelen af personalet i perioder hjemsendt. Som følge af forårets nedlukning måtte museet helt aflyse en del planlagte aktiviteter som for eksempel det stort anlagte Alsang 2020, som i første omgang var blevet udskudt fra 2020 til 2021. Efter forårets nedlukning og frem til julenedlukningen var museet underlagt skiftende restriktioner vedrørende afstand, forsamlings, brug af mundbind med mere, der naturligvis udfordrede udvikling og gennemførelse af aktiviteter og arrangementer på museet.

På trods af de mange benspænd foranlediget af sundhedskrisen lå museet ikke på den lade side. Selvom medarbejderstaben således var reduceret kraftigt på grund af hjemsendelser, lykkedes det at udvikle tilbud til publikum såsom børneskattejagter på udeområdet, "to go"-aktivitetsposer til fri afhentning i vinterferien og et online-seminar om herregårde og kunst. Ligeledes fortsatte museet det aktive arbejde med formidling på de sociale medier som Facebook og Instagram. Museet arbejdede blandt andet målrettet på at aktualisere udeområderne og landskabet omkring herregården via online-kanaler som hjemmeside og Facebook, og det lykkedes at få folk til at bruge Gammel Estrups område og nærområde rekreativt i hidtil uset grad.

Da Gammel Estrup, ligesom de andre danske museer, endelig måtte åbne 21. april, inviterede museet til haveomvisninger og gratis kaffe til stor glæde for de besøgende og museets mange frivillige, der så frem til at genoptage deres virke på Gammel Estrup. Blomstergruppen, der står for dekorationer til herregårdens sale og gemakker, sygruppen, der syr dragter og andre tekstiler til museet samt havegruppen, der passer køkkenhaven og Skovarbejdergruppen, der passer Skovarbejderhuset i Lunden startede op, så snart de kunne. Foråret igennem hjalp de frivillige i køkkengruppen ligeledes til med at bemande Herregårdskøkkenet i weekenderne, så museumsgæsterne alle ugens dage kunne forsøde museumsbesøget med hjemmebagt kage og kaffe fra Madam Blå.

Museet afholdt vanen tro jagtdag med bukketræf og vildtparade tidligt om morgenen den 16. maj, hvor bukkejagten går ind over hele landet. Det er ved at være en gammel tradition på Gammel Estrup, at den lokale Auning Jagtforening kommer til Gammel Estrup og lægger vildtet på parade og får sig en bid morgenbrød og en dram. De senere år har de lokale jagtblæsere spillet til arrangementet, og det skaber en ekstra festlig stemning blandt jægerne, personalet og de morgenfriske gæster, der dukker op.

Den 30. maj havde ELRO Fonden muliggjort, at Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum og nabomuseet Det Grønne Museum kunne holde en gratisdag på museerne. Gammel Estrup tilbød ved den anledning en række gratis havevandring, og Det Grønne Museum havde ligeledes

fokus på udearealerne. Arrangementet var et af flere samarbejder med Det Grønne Museum i 2021 – af andre aktiviteter kan blandt andet nævnes Hubertusjagten i september samt kampagnen omkring gratis sæsonkort, hvor alle der købte billet i åbningsmåneden fik et sæsonkort til resten af året med i handlen. De to museer har gennem de senere år intensiveret samarbejdet, både hvad angår udvikling af publikumstilbud, daglig drift og markedsføring, og samarbejdet har vist sig meget frugtbart for begge parter.

I weekenden den 19.-20. juni var det tid for museets 1700-talsfestival, der er museets største enkeltstående arrangement og tiltrækker omkring 3.000 besøgende. Festivalen var aflyst i 2020 som følge af Corona-epidemien, så alle de medvirkende kunne næsten ikke vente med at komme i gang igen! Over 100 frivillige er med til at levendegøre historien og tage publikum med på en fantastisk rejse tilbage til 1700-tallets danske herregårde, hvor forskellen mellem høj og lav var uendelig stor. 1700-talsfestivalen er et totalteater, hvor man kan møde adelsfolk med pudrede parykker, stramme kjoleliv og hvidtede ansigter samt bønder, gøglere og musikanter, der fylder Borggården med larm og musik. På bøndernes marked kan man smage røgede sild og bålstepte pandekager, dufte røgen og købe et glas skummende øl af kromutter i ”Nilles Kro”. I herregårdshaven kan børn og barnlige sjæle lære at fægte som ægte adelsmænd i fægteskolen, og man kan være med, når greven affyrer museets kanon med et ordentligt brag. I 2021 var der desuden et særligt fokus på religion og dens betydning i 1700-tallets samfund. Der var derfor mulighed for at komme med til en 1700-talsgudstjeneste, og børn kunne komme i skole og blive hørt i Luthers lille Katekismus.

Sommerferien på Gammel Estrup var centreret omkring herregårdshaven. I den første Corona-sommer i 2020 skulle det meste foregå udendørs og med god afstand mellem publikum, og museet fandt ved den lejlighed ud af, at øget aktivitet i haven bevirkede, at de besøgende blev spredt bedre ud over området, og at haven og hovedbygningen kom til at spille mere sammen. Det var en erfaring, der blev bygget videre på i 2021, hvor der igen blev opsat en sommerudstilling om herregårdshaven i det ene Orangeri, mens der blev lavet børneaktiviteter i det andet. De store telt-pavilloner i haven udgjorde hyggelige opholdsområder, og pavillonerne blev brugt af flere besøgende og grupper – blandt andet blev de anvendt til Dansk bridgeforbunds junior bridgecamp 17.-18. juli, hvor 35 unge i alderen 10-23 år mødtes i to dage for at dygtiggøre sig i det traditionsrige spil.

Siden 2019 har museet afholdt Herregårdenes Dag den tredje søndag i august, og således var der også i 2021 Herregårdenes Dag på Gammel Estrup og en række herregårde og slotte rundt om i landet. Arrangementet på Gammel Estrup bestod af foredrag, naturvandring og historisk mad, og kunne takket være støtte fra Realdania tilbydes gratis for publikum. Gammel Estrup står bag Herregårdenes Dag, som siden 2019 har været med til at sætte fokus på herregårdene og den vigtige kulturarv, de repræsenterer. I 2021 var der 36 herregårde og slotte med på programmet, og begivenheden er således vokset støt siden begyndelsen på trods af, at det er et nonprofit projekt. For Gammel Estrup er det meget glædeligt, idet Herregårdenes Dag er museets eneste landsdækkende event, som på den måde understreger museets nationale rolle som hele Danmarks Herregårdsmuseum. I 2021 havde begivenheden også fået sin egen hjemmeside www.herregaardenesdag.dk, og Herregårdenes Dag er således blevet cementeret som en fast, årligt tilbagevendende begivenhed. Udviklingen af hjemmesiden var muliggjort for midler fra Brebølfonden.

Sensommeren bød også traditionen tro på en foredragsrække med et herregårdshistorisk tema. Denne gang tog foredragsrækken udgangspunkt i herregårdens ansatte og faldt således fint i tråd med museets øvrige fokus på denne vigtige del af historien om de danske herregårde. Foredragsrækken bestod af tre foredrag og blev indledt af ph.d. Kristine Dyrmann, der fortalte om tjenestefolkenes dagligdag og arbejdsliv på danske herregårde med udgangspunkt i 1700-tallets Gammel Estrup. Foredraget var kombineret med en spændende og meget populær omvisning rundt i huset, hvor deltagerne kom med ind i

hemmelige gange og skjulte kamre, som tjenestefolkene færdedes i førhen. Dernæst fulgte et foredrag af cand.mag. Charlotte Maria Brühe Jensen, som med udgangspunkt i Clausholm Slot fortalte om stedets fysiske indretning og de hierarkier mellem tjenestefolkene, som indretningen afspejler. Ved tredje og sidste foredrag i rækken fortalte ph.d. Per Seesko om de præceptorer – en slags privatlærer eller hovmester – der fulgte unge adelsmænd på deres uddannelsesrejser i Renæssancen ud fra bevarede rejseinstrukser fra perioden. Den velbesøgte foredragsrække pegede frem mod årets store udgivelse, Herregårdshistorie 17, som havde netop herregårdens ansatte som tema i bogens fagfællebedømte artikler.

Gammel Estrup lagde i 2021 også hus til en række klassiske koncerter, og de lå alle i sensommeren grundet forårets Corona-nedlukning. Blandt andet kunne man i begyndelsen af september opleve en kammerkoncert, hvor et mindre ensemble fra Randers Kammerorkester under titlen ”Øjeblikkets magi” fremførte stemningsfuld musik af Bohuslav Martinu og Reihnholdt Gliere, Ludwig van Beethoven og Ernő Dohnanyi for violin, bratsch og cello. Senere på måneden var det duoen Wierød og Bangsø, der med sang og guitar præsenterede et sommerligt program af dansk, tysk og engelsk musik fra Christian den 4.s tid samt sommerlige danske sange og nyere viser fra den danske sangskat. Sensommeren bød også på en musikgudstjeneste i Kapellet og en udendørs sommergudstjeneste i herregårdshaven – begge dele i samarbejde med den lokale Auning kirke.

Museet afholdt tillige en del erhvervsarrangementer i 2021 i form af møder, fyraftensarrangementer og lignende. Museet har længe ønsket at imødekomme et stigende ønske fra virksomheder om brug af museets interiører til møder, konferencer og lignende, dels for at ramme en ny målgruppe, og dels for at skabe en øget indtægt. Det er ikke nogen let opgave, for grundlæggende er Gammel Estrup jo et museum med historiske genstande og interiører, som først og fremmest skal være tilgængelige for de besøgende og dermed ikke kan være afspærrede i åbningstiden. Hertil kommer, at stedet ikke er indrettet med conferencefaciliteter med mere, der er der ikke restaurant eller køkken på stedet, der er ikke optimale vand-, varme- og toiletforhold, og der er heller ikke ressourcer til afvikling, idet det altid er de samme ”Tordenskjolds soldater”, som skal tage vagterne på museet. På trods af de mange udfordringer er det efter flere års tilløb lykkedes at ensrette udbuddet af ydelser og udvikle en række faste mødepakker, så museet nu kan tilbyde et professionelt produkt og samtidig tjene penge på erhvervsarrangementerne. Selv om Corona-epidemien i 2020 og 2021 lukkede museet i lange perioder, har der været afholdt en del møder efter det nye forretningskoncept, og det er planen, at der skal komme flere til i de kommende år – ikke mindst når den nyrestaurerede kælder står klar i sommeren 2022 og kan danne ramme om flere arrangementer med et større antal deltagere.

Efterårets helt store begivenhed var Allehelgensaften, hvor der som altid var fokus på de spøgelseshistorier, der knytter sig til de danske herregårde og den overtro, der herskede på landet førhen. Der var som altid totalt udsolgt på de tre hold klokken 17, 19 og 21, og på trods af 22 år på bagen, er arrangementet et af museets mest populære, der ikke alene bliver udsolgt uden annoncering, men også tiltrækker nye brugergrupper. På første hold kl. 17 er det primært børnefamilier, der deltager, mens store børn og unge mennesker udgør størstedelen på holdet kl. 19 og 21. Også en del grupper fra ungdomsskoler, efterskoler, bosteder og så videre har fået som tradition at gæste Gammel Estrup på Allehelgensaften, og der er altid en meget intens og festlig stemning på aftenen blandt både ansatte, frivillige og de mange gæster.

Året sluttede med Jul på Gammel Estrup, og selvom museet måtte lukke ned før tid på grund af nye Coronarestriktioner, nåede julestemningen at indfinde sig både på museet, blandt medarbejdere og frivillige samt de mange gæster, der lagde vejen forbi. Som altid var temaet for det samlede arrangement jul på den sidste greves tid omkring 1918, sådan som den bl.a. vises i juleudstillingen Jul for herskab og

tjenestefolk. I alle adventsweekender blev udstillingen suppleret med levendegørelse, salg af kaffe og kage, lutendrank og æbleskiver, klippeværksted, boder og julestræssalg. I Riddersalen var der julekoncerter med lokale kor og musikere, og selvom juletræsdansen måtte aflyses på grund af Corona, var julestemningen intakt. Desværre måtte museet lukke ned lige inden den populære julegudstjeneste fjerde søndag i advent, der dermed måtte aflyses for andet år i træk. Efter julenedlukningen gik museet over til udendørs tilbud, og publikum opfordredes til at benytte udearealerne, gå tur og nyde lysene – et tilbud mange benyttede sig af i juledagene.

Udstillinger 2021

Sommerens udstilling *Stor ståhej – bryllup på herregården* – havde fokus på herregårdens ansatte, som er museets absolutte fokusområde i disse år. Udstillingen tog afsæt i brylluppet mellem Christen greve Scheels datter, komtesse Ingeborg Sophie Elisabeth Scheel, og grosserer Valdemar Uttental på Gammel Estrup den 14. august 1920. En stor begivenhed som et bryllup satte huset på den anden ende længe før selve dagen oprandt, og i månedsvis op til den store begivenhed havde såvel herskab som tjenestefolkene haft travlt med at planlægge og forberede den store begivenhed ned til mindste detalje. Hvem skulle inviteres? Hvad skulle der på menuen? Hvor og hvordan skulle de mange udenbys gæster og deres tjenestefolk indlogeres? Hvilke blomster fra haven skulle gartneren bruge i de overdådige borddekorationer i *Riddersalen*, og hvordan skulle *Kapellet*, hvor vielsen skulle foregå, pyntes? For ikke at tale om, at hele huset skulle gøres rent, haven skulle stråle og alt måtte i det hele taget vise sig fra sin smukkeste side til den store begivenhed. Der var mange ting at tage stilling til og mange forberedelser, der skulle gennemføres, før brylluppet kunne finde sted. Heldigvis havde man et stort antal tjenestefolk, der hver havde deres funktion på herregården, så den store husholdning kunne køre som et velsmurt maskineri.

Tjenestefolkene var selve forudsætningen for det herskabelige liv på herregårdene i disse år og for, at en stor begivenhed som dette fornemme bryllup kunne gennemføres. Alligevel er tjenestefolkenes historie ofte ikke så synlig som herskabets. Det skyldes blandt andet, at tjenestefolkene ikke skulle ses i de herskabelige sale og gemakker, og derfor ikke har efterladt sig mange spor. Men med udstillingen kunne man rundt omkring i huset få et indblik i, hvordan den store husholdning med de mange tjenestefolk fungerede, når alle sejl var sat til, og der var bryllup på herregården. Udstillingen fungerede som et ekstra lag på den permanente udstilling i hovedbygningen, og på forskellige stationer i huset kunne publikum opleve historien. I *Kapellet* i stueetagen, hvor brudeparret blev viet tilbage i 1920, fik publikum dermed således historien om selve vielsen og brylluppet, som også flere af hovedbygningens betroede tjenestefolk deltog i. Tjenestefolkene deltog dog kun selve vielsen og ikke den efterfølgende middag i *Riddersalen*. *Kapellet* var smukt pyntet med blomster og grønne planter efter originalt forlæg, ligesom den underliggende korsang og oplæsningen af vielsesritualet satte stemningen i det gamle kapel. Herefter kunne publikum bevæge sig videre op i *Riddersalen* på første sal, hvor brudeparret og bryllupsgæsterne indtog middagen tilbage i 1920. Her var der til udstillingen dækket et overdådigt bryllupsbord med pragtfulde blomsterdekorationer, skabt af museets frivillige blomstergruppe, og mængder af sølv og porcelæn, som havde tilhørt den adelige familie i generationer. Ingen kunne være i tvivl om, at der var tale om en bryllupsmiddag, for selvom museet desværre ikke er i besiddelse af komtessens brudekjole fra 1920, var der til udstillingen fremstillet en brudekjole efter originalt forlæg, som blev udstillet i *Riddersalen* sammen med brudgommens kjole og hvidt. Brylluppet på Gammel Estrup tiltrak sig dengang en del lokal opmærksomhed og blev derfor dækket af flere lokale aviser. Fra deres rapportager ved vi, at *Regimentsmusikken* fra Randers musicerede for brudepar og gæster under bryllupsmiddagen, og den musik blev til udstillingen genskabt og spillet i *Riddersalen*, så publikum kunne

komme i den rette feststemning, mens de oplevede udstillingen. Efter bryllupsmiddagen i *Riddersalen* fortsatte udstillingen i stueetagen i *Herregårdskøkkenet* og *Folkestuen* – tjenestefolkernes verden. Her kunne publikum opleve historien om de mange forberedelser til den store begivenhed, der fandt sted langt fra de fornemme, herskabelige gemakker, og som var begyndt måneder før brylluppet. Mange gæster kom langvejs fra og skulle overnatte på herregården i flere dage, så stuepigerne havde travlt med at gøre gæsteværelser klar og få hele huset rengjort og klar til det store rykind. Derudover skulle der pudses mængder af sølv- og kobbertøj, duge og servietter skulle vaskes, stryges stives og rulles, og porcelæn, glas og meget andet findes frem og gøres klar. I køkkenet havde husjomfruen og køkkenpigerne travlt med at planlægge menu og skaffe varer fra herregårdens egen have og avlsgård, mens de varer, som man ikke selv producerede på herregården, blev bestilt i byen. Til selve dagene omkring brylluppet blev der travlt med at lave mad til både gæster og tjenestefolk, varte gæsterne op, gøre bryllupsbordet klar, servere og meget, meget andet.

Tanken med udstillingen var overordnet set at illustrere herregården som den store og levende arbejdsplads, som den var gennem århundreder. En slags minisamfund, hvor hver havde sin plads og funktion, og hvor alle måtte gøre deres for at få det store maskineri til at køre.

Juleudstillingen: Jul for herskab og tjenestefolk i 1918

Herregården som arbejdsplads var også omdrejningspunktet for museets juleudstilling *Jul for herskab og tjenestefolk i 1918*, der fortæller historien om, hvordan familien og de mange ansatte fejrede jul under samme tag for godt 100 år siden. Også julen var en tid, der krævede mange ugers planlægning og forberedelser både for herskab og tjenestefolk. Herregården var slægtens centrum, og omkring jul var den samlingsstedet for hele den store familie. Når juledagene nærmede sig, vendte de gifte døtre hjem med deres familier, sønnerne kom fra kostskolen, og der blev også plads onkler, mostre, tanter, bedsteforældre og de lidt fjernere slægtninge, som ikke havde nogen at holde jul med. I midten af det hele stod husets frue, der i tæt samarbejde med de øverste tjenestefolk koordinerede arbejdsindsatsen med den store logistiske opgave, som julen var. I ugevis havde husjomfruen og hendes køkkenpiger haft travlt med at bage julekager, fremstille konfekt, slagte og planlægge mad til herskabet, de mange gæster og tjenestefolkene gennem de mange dage, som julen varede. I selve juledagene blev travlheden ikke mindre i køkkenet, hvor julemiddagen og julefrokosterne skulle tilberedes, gæsterne vartes op og meget andet. Men det var ikke kun i det store hus, der var travlhed. I skoven fik skytten travlt med julens jagter, mens avlsgården skulle forsyne hele herregården med mejerivarer og kød, og i havens drivhuse tog gartneren sig af de smukke blomster, som han og hans gartnerelver pyntede hele hovedbygningen med op til jul. Mens de ansatte hele julen igennem var travlt beskæftiget med at få den store husholdning til at køre, brugte herskabet det meste af sin tid på fornøjelser. Dagene blev fyldt ud med julefrokoster, selskaber med folk på nabogodserne, kaneture og hyggeligt samvær med familie og venner. Som regel sluttede julen først efter nytår ved Helligtrekonger, når alle gæster omsider drog afsted, og roen omsider atter kunne sænke sig over herregården.

Ligesom sommerens udstilling var juleudstillingen bygget op som et ekstra lag oven på den permanente udstilling, så publikum gennem sale, stuer, køkken, folkestue og værelser kunne opleve, hvordan herskabet og deres ansatte fejrede julen. Overalt kunne publikum således opleve den helt særlige julestemning med julebag i køkkenet, pyntede juletræer i stuerne, det smukt dækkede julebord, travlheden i *Folkestuen*, julehygge i *Dagligstuen* og *Salonen* og ikke mindst den smukke udsmykning på hele herregården med gran og røde amaryllis, ligesom gartneren også for 100 år siden dyrkede amaryllis i blomsterdrivhusene og pyntede herregårdens stuer med dem. Bag den kæmpestore indsats med at pynte herregården op med

gran og blomster står museets fantastiske, frivillige blomstergruppe, der gennem hele november måned kreerer de skønne dekorationer og granguirlander til spejle og kaminer.

Udgivelser

Antologien *Herregårdshistorie*, som udkom i syttende udgave, indeholder en lang række artikler, der forholder sig til de danske herregårdes historie. Særligt fokus var der i 2021 på herregårdens mange ”usynlige” mennesker – tjenestefolkene – som nok skulle bestille noget, men helst hverken ses eller høres af herskabet og deres gæster. De ansatte udgjorde imidlertid langt den største del af herregårdens mennesker – helt op mod 80-90% - men de var på flere måder en mere usynlig befolkningsgruppe end for eksempel de herskaber, de tjente. Det vil sige, at tjenestefolk i fortiden havde ’diskretion’, som en fast del af arbejdsbeskrivelsen, så de ikke vakte for megen opsigt. Men heller ikke i vores dage har gruppen af ansatte fået den forsknings- og formidlingsmæssige opmærksomhed, de fortjener set i lyset af, at det drejer sig om mange danskeres forfædre, som ovenikøbet har været med til at bane vejen for de arbejdsmæssige goder, danskerne nyder godt af idag. Derfor indeholder bogen syv fagfællebedømte artikler med fokus på de usynlige tjenestefolk, og bogens tema kommer dermed til at fungere som en form for status på forskningsfeltet i Danmark samtidig med, at det udgør første trin i museets storstilede satsning på at synliggøre og fortælle historien om de ansatte i de store huse på landet. En anden del af satsningsområdet var i 2021 forskningsprojektet om herregårdens tjenestefolk i perioden 1725-1800 (som omtales yderligere nedenfor), mens næste trin bliver et endnu større forskningsprojekt om emnet samt lanceringen af en tyendedatabase til næste år. *Herregårdshistorie 17* rummer dog også andre spændende artikler – som for eksempel fortællingen om herregårdsfotografiets udvikling, lensafløsningen på Gammel Estrup for 100 år siden og et mindre tema om herregårdens Sønderskov i Vejen kommune. Takket være trofast støtte fra Fabrikant Albert Niensens og Hustru Anna Niensens Fond kunne bogen udkomme fredag den 27. november – ligesom den plejer og lige i tide til julehandlen.

Websitet www.danskeherregaarde.dk blev en ren højdespringer i 2021 med 504.000 besøg! Den store offentlige interesse for sitet og den viden, som stilles gratis til rådighed her, oversteg selv de vildeste forventninger hos de medarbejdere, der arbejder med opgaven dagligt. Disse dygtige ansatte må vel nok ellers siges at være blandt dem, som mener, at netop de 728 danske herregårde burde stå øverst på alles dagsorden hver eneste dag – og derfor være svære at overraske. Men glædeligt er det. Arbejdet med databasen har stået på gennem de seneste 15 år, og det giver derfor en ekstra tilfredsstillelse, når materialet efterspørges så massivt. Succesen følges naturligvis op i det nye år med en omfattende opdatering af sitet samt tilføjelse af nye dimensioner, herunder ikke mindst en tyendedatabase og nye tiltag i forbindelse med formidling af herregårdslandskaberne.

Forskning

2021 blev året, hvor en længe ønsket forskningsmæssig satsning på belysning af tjenestefolk og ansatte på herregårdene blev iværksat. Tjenestefolkene bør være uomgængelige i forståelsen af fortidens herregårdsliv. De udgjorde i antal en stor del af herregårdens beboere. De dannede ryggraden i den omfattende husholdning, som fik herregårdslivet til at materialisere sig. Og de var uundværlige i den baggrund, hvorfra herskabsfamiliens medlemmer kunne træde ind på den repræsentative scene. Ikke mindst udgjorde de en stor del af de mennesker, der arbejdede på landet og dermed befolkede landområderne helt op til midten af 1900-tallet. Til trods for en stigende international forskningsmæssig interesse i de store herregårdshusholdninger er det dog fortsat et relativt ubeskrevet emne i dansk sammenhæng. Dansk Center

for Herregårdsforskning og Gammel Estrup har således længe ønsket at tage hul på dette forskningsmæssige kapitel, der vil berøre en stor andel af danskernes forfædre og et vigtigt stykke Danmarkshistorie.

Det var derfor en overordentlig god nyhed, da centeret i 2020 modtog en bevilling fra Kulturministeriets Forskningsudvalg og dermed i 2021 kunne igangsætte forskningsprojektet *Tjenestefolkenes Herregård 1725-1800*. Projektet udføres af Kristine Dyrmann, der i løbet af året tog hul på at belyse liv og vilkår for tyende på to udvalgte herregårde og bidraget med øget viden om staben og dagliglivet på Gammel Estrup i en af denne herregårds storhedstider i midten af 1700-tallet. Hun har ved hjælp af et alsidigt kildemateriale fundet vidnesbyrd om mennesker, arbejdsopgaver, muligheder og begrænsninger for de allestedsnærværende tjenestefolk på alle niveauer i husholdets hierarki. En særlig gruppe af ansatte på herregården, nemlig de højt rangerende undervisere, huslærere og guvernanter, har Kristine Dyrmann også gransket via sine undersøgelser af herregården Brahetrolleborg. De havde en position nær herskabet og havde ofte en international profil og bragte nye idéer, sprog, færdigheder og netværk med sig ind på herregården. Projektet fortsætter og afsluttes i 2022 og det første spadestik for blev dermed taget i denne nye og vigtige satsning.

Heldigvis har en fundraisingmæssig indsats i løbet af 2021 sikret, at den kan fortsættes og udbygges. En gavmild bevilling fra Grosserer, konsul N.C. Nielsens Fond betyder, at et forskningsprojekt om herregårdens tjenestefolk, udført af Signe Boeskov, kan igangsættes i 2022. Ligeledes har centeret i erkendelsen af, at et effektivt boost af forskningsfeltet vil kræve både en kvalitativ og en kvantitativ indsats, iværksat de første skridt mod etableringen af en stor database, der på sigt skal rumme oplysninger om de umådeligt mange mennesker, der har boet og arbejdet på de danske herregårde gennem tiden. Databasen skal have et dobbelt formål. Den skal være et redskab for centerets og andres forskningsmiljøers forsknings- og vidensarbejde. Og den skal danne baggrund for en formidlingsplatform, hvor alle danskere kan få adgang til at søge oplysninger om personer og hushold i herregårdsmiljøer, og hvor tjenestefolks og folkeholds historie præsenteres i formidlingsvenlig form.

Et enestående herregårdslandskab, nemlig det velbevarede landskab omkring herregården Fussingø ved Randers, kom i 2021 i vælten, da det blev udvalgt til at danne ramme om en af de to første naturnationalparker i Danmark. Denne omdannelse vil med tiden betyde, at sporene fra de mange århundreder som herregårdslandskab vil udviskes. Gammel Estrup og Dansk Center for Herregårdsforskning har derfor – i samarbejde med Museum Østjylland – igangsat en kortlægning og dokumentation af kulturlandskabet, som det fremstår i 2021, og en redegørelse for dets fortidsminder og kulturelementer og deres historie skabt af herregårdens nærvær. Cand.mag. Klaus Højberg varetager kortlægningen på vegne af forskningscenteret.

Forskningsformidling

Endnu et år med lange perioder præget af Covid-19 har medført særlige betingelser for formidling og publikumskontakt i forbindelse med forskningsformidling. Begrænsningerne er lette at få øje på, men visse muligheder og inspiration til at gå nye veje har også vist sig. Her spiller digital formidling en naturlig stor rolle. Hjemmesiden www.danskeherregaarde.dk har aldrig været mere velbesøgt, med op til 500.000 årlige besøg, og centerets team har under hjemmesidens redaktør cand.mag. Søren Broberg Knudsens projektstyring udviklet sidens indhold og tilbud i årets løb for at imødekomme den store efterspørgsel. Hjemmesiden er således efterhånden vokset til et stort opslagsværk med ikke bare beskrivelser af de over 700 danske herregårde, men også et stort korpus af forskningsbaseret artikel-, lyd-, film- og billedmateriale til gavn og glæde for de mange danskere, der hver dag bruger den. Sidens ihærdige vokseværk samt

ambitionen om en trinvis indarbejdelse af data og temamateriale om herregårdens ansatte og tjenestefolk har gjort det nødvendigt med en opdateret version med forbedret brugervenlighed og et mere moderne udtryk. Den nye flade, der er udviklet i 2021 og lanceres i 2022, indeholder allerede ved lanceringstidspunktet de første oplysninger om de mange ansatte, baseret på det sene 1700-tals folketællingsmateriale.

Et andet fokusområde for det forskningsmæssige formidlingsarbejde i det forgangne år knytter sig til *herregårdslandskabet*. De store, imponerende hovedbygninger optræder som et naturligt centrum for herregårdenes kulturmiljøer, men de er blot ét element blandt flere i en større helhed, der udgør det samlede herregårdslandskab. Det er et landskab, der er præget af godserne som store landbrug og skovbrug suppleret med de øvrige indtægtskilder for godsejerne gennem tiden. Det fortæller den store historie om herremand, fæstebonde og landområdernes arbejderklasse. Og det skiller sig ud ved at fremme og bevare landskabelige 'herligheder' til fornøjelse og repræsentation af godsets herskab. Herregårdenes landskaber hører blandt de vigtigste af vores bevaringsværdige landskaber, og de udmærker sig i mange tilfælde ved en høj naturmæssig variation og biodiversitet. Deres bevaring er desværre også i mange tilfælde truet, og bevidstheden om deres eksistens og indflydelse på natur og kulturmiljøer i Danmark er begrænset. Med afsæt i en bevilling fra Louis-Hansen Fonden (sommeren 2020) til forskningsunderbygget formidling, fik centeret mulighed for at udføre et frugtbart pilotprojekt, der har givet anledning til en række henholdsvis digitale og landskabsbaserede tiltag i 2021. Formålet har været at øge bevidstheden om herregårdslandskabet og at imødekomme danskernes store appetit på naturoplevelser i kølvandet på Corona. På hjemmesiden www.danskeherregaarde.dk kan man således nu finde en samling af vandreruter og naturoplevelser forbundet med danske herregårdslandskaber og deres historie, ligesom herregårdsfortællingerne i fremtiden kan tages med ud i landskabet som lydspor og podwalks. I august og september inviterede forskningscenterets Søren Broberg Knudsen og Klaus Højbjerg offentligheden på guidet tur i herregårdslandskaberne omkring henholdsvis Gammel Estrup og Fusingø og fortalte i begge tilfælde historien om samspillet mellem herregård, landskab og samfund gennem tiden.

En særlig intensiv formidling af herregårdslandskabet foregik i forbindelse med den landsdækkende videnskabsfestival Forskningens Døgn i april 2021. Festivalen var af corona-mæssige hensyn anlagt som digital festival, og Dansk Center for Herregårdsforskning afviklede i løbet af festivalugen et digitalt arrangement bestående af en faglig føljeton om herregårdslandskabets historie i Danmark og Europa. På www.danskeherregaarde.dk, blev lanceret en ny temaflade med herregårdslandskabet som omdrejningspunkt. Via forskningscenterets og museets sociale platforme blev der hver dag i løbet af festivalugen sat fokus på et nyt aspekt og tema inden for emnet. Særlige medieproduktioner – film, lyd, billeder og tekst – blev skabt i anledning af festivalen og formidlede herregårdshistorien på nye måder. Opslag og materiale blev vel modtaget og nåede en stor gruppe af modtagere. Alene de producerede film er siden deres offentliggørelse blevet set af omkring 6.500 personer. Landskabssatsningen 2021 er udviklet med støtte fra Region Midtjyllands kulturudviklingsmidler, Danmarks Erhvervsfremmebestyrelses Omstillingspulje, Realdania og Forskningens Døgn Puljemidler.

Netværk og internationalt samarbejde

Dansk Center for Herregårdsforskning har gennem årene og i stigende grad involveret sig i både dansk, nordisk og europæisk sammenhæng med tovholderfunktioner inden for herregårdsforskningsnetværk og har således på denne måde været med til at styrke forskningsfeltet både i Danmark og internationalt. På grund af Corona har netværksarbejdet i sagens natur mødt udfordringer i forhold til de begrænsede muligheder for at mødes på traditionel vis til seminarer og konferencer, men aktiviteterne har fundet nye veje og kanaler.

Dansk Center for Herregårdsforskning var således den 13. april 2021 i samarbejde med Aarhus Universitets 1800-tals netværk vært for et livestream seminar kaldet *Kultur, klasse og kontakter – kunsten og herregårdene 1830-1890*. Det søgte med en tværfaglig tilgang at uddybe og nuancere forståelsen af forholdet mellem det danske herregårdsmiljø og kunsten i perioden. For herregårdenes vedkommende var der på den ene side tale om en periode kendetegnet ved markant økonomisk fremgang, på den anden side ved tab af formelle politiske og økonomiske privilegier. I en kunsthistorisk sammenhæng omfatter perioden den modne guldalder og nationalromantikken – strømninger, der begge i vid udstrækning er blevet set som et udtryk for et stadigt mere selvbevidst borgerskabs præferencer. Godsejere – adelige såvel som borgerlige – spillede imidlertid gennem hele perioden en rolle som mæcener, og med en række spændende oplæg fra forskere og specialister indenfor kunst og herregårdskultur, belyste seminaret de både komplekse, fængslende og til tider overraskende forbindelser. Godt og vel 50 personer fra forskellige fagmiljøer fulgte og bidrog til seminaret, der var arrangeret af forskningscenterets Klaus Højbjerg, og indlæg fra seminaret publiceres i bogform i slutningen af 2022.

Det europæiske forskningsnetværk *European Network for Country House and Estate Research*, ENCOUNTER, der rummer omkring 170 personer i europæiske herregårdsforskningsnetværk, har trods alle udfordringer formået at holde kontakten via jævnlige nyhedsbreve, udveksling på sociale medier og online begivenheder. Dansk Center for Herregårdsforskning var den 28. oktober vært for et heldags online seminar med den europæiske herregårds tjenestefolk i fokus og med oplæg fra seks forskellige europæiske forskere. Seminaret var arrangeret af Kristine Dyrmann. På baggrund af en udvekslingsbevilling fra Kulturministeriets Forskningsudvalg kunne centeret i 2021 ligeledes modtage professor, herregårdsforsker og medlem af ENCOUNTERs styregruppe, Jonathan Finch, på gæsteforskerophold i knap tre uger. Tilknytningen og samarbejdet, der har som sine fremmeste mål dels at styrke netværkets aktiviteter, dels at udvikle nye fælles projekter mellem forskningsmiljøerne, strækker sig dog over hele sidste halvår af 2021 og første halvår af 2022, og centeret ser således frem til igen at modtage professor Finch til foråret. Nordisk Netværk for Slots- og Herregårdsforskning måtte i 2021 opgive at mødes omkring det årlige symposium, der sædvanligvis arrangeres på skift i medlemslandene. Centeret arrangerede derfor med Kristine Dyrmann i spidsen et online mini-symposium den 23. august, hvor de nordiske netværksmedlemmer fik mulighed for at mødes. Også her var emnet tjenestefolk, og oplæg fra Danmark, Sverige og Finland belyste *Tjenestefolk på herregården i tidligmoderne tid* for knap 60 deltagere fra de nordiske lande.

Herregårdsforskningen er også blevet formidlet gennem både conferenceoplæg, foredrag, guidede ture, fagfællebedømte artikler og formidlingspublikationer i 2021. Forskningscenteret har eksempelvis i løbet af 2021 via sit samarbejde med projektet Trap Danmark været leverandør af det omfattende bogværks mange herregårdsbeskrivelser og forfattet en lang række præsentationer af danske herregårde, der vil udkomme i værkets forskellige kommunebeskrivelser fremover. Den 26. november udkom som tidligere omtalt det 17. bind i antologien *Herregårdshistorie* (støttet af Fabrikant Albert Nielsens og Hustru Anna Nielsens Fond) med en fagfællebedømt sektion, der samlede artikler om herregårdenes tjenestefolk og ansatte gennem tiden. Denne del af bogen sætter fokus på mange forskellige aspekter af tjenende ånder og tjenesteforholdet på herregårdene og i andre herskabelige husholdninger fra stegvenderen til dansemesteren og fra det tidlige 1500-tal til det tidlige 1900-tal, hvor de store husholds glansperiode begyndte at falme. Sektionen var redigeret og sammensat af centerets leder Signe Boeskov.

Bevaring

Det blå tårnværelse

En stor del af museets generelle bevaringsindsats knytter sig til hovedbygningen, orangerierne og haven, da disse områder anses for at være museets absolut vigtigste ”museumsgenstande” og publikums vigtigste ”reason to go”. I 2021 koncentrerede en stor del af museets bevaringsindsats sig derfor om *Det blå tårnværelse* – en lille perle af et tårnværelse på første sal ved siden af *Riddersalen* – som det takket være private donationer og Nationalmuseets dygtige konservatorer er lykkedes at bringe tilbage til fordums skønhed.

Rummet har fået sit navn efter de smukke, blå draperi-malerier, der fylder hele det runde rum fra gulv til loft. Dekorationen stammer fra 1600-tallet og er derfor temmelig sjælden i danske sammenhæng. Væggenes særegne dekorationen afsluttes af et malet bræddeloft, der er udsmykket med motiver, som var meget vanskelige at identificere før restaureringen. På et senere tidspunkt er der blevet opsat bryst- og pillepanel i rummet, og felterne blev dækket med opspændt lærred med tapet, ligesom loftet blev dækket af et stukloft. I 1960’erne genfandt man imidlertid dekorationerne på vægge og loft, og man besluttede sig for at fjerne panelerne og fremdrage og restaurere draperi-malerier samt det bemalede loft. Rummets 1600-tals dekoration har således stået fremme og været synlig i omkring 50 år. Imidlertid havde tidens tand, sollys og slid fra mange museumsgæster efterhånden nødvendiggjort en ny restaurering af de smukke draperimalerier. Det samme gjaldt loftet, som fremstod med et meget plettet og blakket udtryk på grund af nedbrydning af en fernis, der var strøget på i forbindelse med restaureringen af loftet i 1966.

I vægdekorationen var farveintensiteten generelt meget svækket, og flere steder manglede dele af dekorationen. Enkelte steder manglede pudsen kontakt til underlaget, men blev ved restaureringen fastlagt med et kalkbaseret materiale og injiceret ved hjælp af sprøjter og kanyler. Herefter startede selve retoucheringen af de slidte dekorationer. Der blev lagt vægt på at føre niveauet op på dekorationen, hvor den var svækket i farveintensitet, eller hvor dekorationen fuldstændig manglede, så disse områder kom til at matche de mere velbevarede områder. Enkelte steder manglede dekorationen fuldstændigt og for at give rummet helhed blev dekorationen fra et velbevaret område tegnet af og overført til det område, hvor dekorationen manglede. Således lykkedes det konservatorerne at skabe en sammenhæng i rummets dekorationer og skabe en helhed i rummet. Men som det så ofte går, når en del af et rum bliver sat i stand, så bliver andre ting pludselig mere synlige. I *det blå tårnværelse* var det loftet, som nu i endnu højere grad kom til at fremstå plettet og med et slidlag, der skyldtes en tidligere montering af rørvæv, hvorpå der havde været påført et gipslag. Derfor blev Nationalmuseet konservatorer hidkaldt igen til at tage hånd om loftet. Efter en afrensning af det gamle fernislag fra 1960’erne, fremstod den bemalede overflade med en uensartet glans. Derfor påførte konservatorerne en ny fernis, der gav en mere ensartet fremtoning. Herefter blev loftsdekorationen retoucheret i et niveau, der passede til vægdekorationen, så loftets dekoration ikke clashede med væggene. Da den skæmmende hvide belægning blev fjernet, åbenbarede der sig helt nye motiver i loftet, som ikke havde været synlige i mange år. Maleriets bundfarve var sort, og her ovenpå var malet blomster i røde, hvide og blå farver. Centralt i maleriet var en rød rose, som havde været tydelig hele tiden, men i områderne udenom, det vil sige i seks store indrammede felter, fremkom pludselig et dyremotiv i hver af felterne: tre svaner, en hest, en hjort, en elefant, en kamel og en løve. Mens svanerne, hesten og hjorten var meget vellignende, er det tydeligt, at maleren har været mere usikker på, hvordan en løve, en elefant og ikke mindst en kamel så ud. Dem var der ikke mange af i Danmark, da loftet blev dekoreret i 1600-tallet. Efter væggenes restaurering og den spændende retouchering af loftet fremstår *Det blå tårnværelse* nu igen som den helhed og smukke perle, som det var tænkt i sin tid. Restaureringen er muliggjort via midler fra Sonning-Fonden og to anonyme donationer.

Nøddegangen

På linje med bevaringen af herregårdens bygninger arbejder museet kontinuerligt med bevaring og udvikling af herregårdshaven, som også er en central del af museets samling. I den forbindelse fik museet i 2021 genetableret en nøddegang i den nordøstlige del af herregårdshaven. Nøddegange på herregårde og præstegårde er historisk set en del af 1800-tallets romantiske landskabshave, hvor der blev lagt vægt på en rig variation af oplevelser, som kunne ”opdages”, når man spadserede rundt på området. Her var slyngede stier med grus, lysthuse formet som små pavilloner eller udformet af klippede lindetræer, udsigtshøje og nøddegange uundværlige elementer. I nøddegangen kunne herskabet spadserere under det grønne løv, der brød solens stråler. Samtidig havde nøddegangen også en praktisk funktion i forhold til herregårdens husholdning, idet træernes nødder i lighed med frugttræernes frugt blev plukket om efteråret og gemt til madlavning i løbet af vinteren. Som beskrevet andetsteds i denne beretning var genetableringen tillige en del af et biodiversitetsprojekt, der involverede en stor flok lokale børn, som naturligvis deltog i indvielsen af nøddegangen med æbleskiver og varm kakao. Genetableringen af nøddegange blev muliggjort gennem en flot privat donation og gennem Løvenholm Fondens overdragelse af det jordstykke, som gangen ligger i, til Gammel Estrup.

Genstande

På baggrund af museets strategiplan *Generalplan 3.0* ligger fokus i disse år på historien om herregårdens mange ansatte og de steder på herregården, hvor de havde deres gang. Derfor arbejder museet netop nu på at restaurere og udvikle formidlingen af kælderen i hovedbygningens sydfløj, så publikum kan få et indblik i de ansattes verden gennem tiden. Bevaring og restaurering af såvel bygning som genstande er en central del af strategiplanen, og museet prioriterer således at konservere de genstande, der knytter sig til kælderen og herregårdens husholdning. I kælderen under sydfløjen findes fra gammel tid to store saltkar i træ, der tidligere blev brugt i den store husholdning. Karrene blev brugt til at salte kød og fisk, så det kunne holde sig. De to kar har stået i den fugtige kælder gennem en længere årrække, hvor de har suget fugt fra gulvet. De var derfor meget sarte, fugtige og bløde i træet, og da de tillige er temmelig store og tunge, kunne de ikke flyttes ud af kælderen. Den helt store udfordring i processen var, at den fugtige kælder skal restaureres, rummene tømmes og gulvene udstyres med ”klimaskærm” der bl.a. kan opvarme rummet. Det sker med andre ord dels for at afhjælpe fugt i bygningen, dels fordi kælderen skal bruges til formidling af de ansattes historie. Det var derfor vigtigt at få tørret træet i saltkarrene op i et niveau, der fremadrettet vil være i kælderen. På grund af karrenes sarte tilstand var det nødvendigt at imprægnerer saltkarrene, før de kunne tørres. Efter imprægneringen, der blev gentaget flere gange for at sikre, at væsken fik tid til at trænge ind, blev karrene gradvis tørret i telt bestående af plastik, der var bygget i kælderen til lejligheden. Nu venter de to saltkar på at komme tilbage på deres gamle plads, hvor de skal bidrage til at fortælle historien om herregårdens store husholdninger, hvor store dele kældrene under hovedbygningen blev brugt til opbevaring af blandt andet fødevarer.

Udover saltkarrene var også *Grevindens dug* i hænderne på konservatorerne i 2021. Den smukke hvide damaskdug, der har tilhørt Grevinde Christiane Scheel f. Munk (1830-1918) og bærer hendes initialer, skulle nemlig bruges til sommerudstillingen *Stor ståhej – bryllup på herregården*. Her skulle dugen med de imponerende mål på 7 x 3 meter ligge på det udstillede bryllupsbord i *Riddersalen*. Endelig er museet i skrivende stund i gang med at få konserveret maleriet *Parti fra gårdspladsen på Gl. Estrup med hest og hunde*, der er malet af Carl Bøgh i 1859. Maleriet blev erhvervet af museet i 2021.

Personale, netværk og bestyrelse

Museets årsværk udgjorde i 2021 tallet 14,4, hvilket i praksis svarede til, at 17-20 personer havde deres daglige/ugentlige gang i huset i årets løb. Nogle som fastansatte, andre projekt- eller sæsonansat og enkelte i praktik fra universiteter, i studiejobs, som led i jobtræning, arbejdsprøvning eller afklaringsforløb fra de omgivende kommuner. Denne stab stod for det daglige, seje træk arbejdsmæssigt i årets løb med at løse de lovpligtige opgaver, det påhviler museet ifølge museumsloven. Takket være gruppens enestående korpsånd, som selvfølgelig tager afsæt i den enkeltes særlige kompetencer, kunne museet også i 2021 overkomme langt mere end forventeligt af et museum med så få ansatte. Med til historien hører naturligvis også indsatsen fra de 150 frivillige, som bakker op om museets værdier og fællesskab. Det er en gruppe af mennesker, som yder en uvurderlig, uundværlig og uegennyttig indsats for stedet – ganske ulønnet endda.

Pasningen af Gammel Estrups kulturmiljø og udearealer forestås at en stor og sammensat gruppe, såvel professionelle som frivillige. Seniorpraktikant Erik Lauridsen fungerede således i lange perioder som museets altnuligmand, der både gik museumsbetjentene til hånde og desuden fik skabt orden og system i museets mange depoter, værksteder og opbevaringssteder. Gartner Trine Fagergaard Petersen, freelance-gartner Bodil Wickstrøm Meyer og Finn Lundquist stod for havens pasning under overordnet supervision af landskabsarkitekt Kirsten Lund-Andersen, mens en særlig gruppe, *Havegruppen*, tog sig af urtehaven i parken og *Skovarbejdergruppen* passede den lille fine have omkring skovarbejderhuset *Mikkelsdag*. Snedker og tømrer Visti Svendsen bidrog med sine praktiske og ofte anderledes løsninger på det håndværksmæssige område, og man går aldrig forgæves hos ham, når der er en utraditionel opgave, som andre ikke lige har et løsningsbud på.

Bestyrelsmæssigt var året roligt – eller i hvert fald roligere end det foregående år, hvor der måtte udkæmpes et regulært politisk slag for bevarelsen af et midlertidigt driftstilskud fra staten. Året blev indledt med tiltrædelsen af en ny formand for bestyrelsen – Anna von Lowzow – som gik til opgaven med krum hals. Som med alt andet, hun beskæftiger sig med, gik hun naturligvis helhjertet ind i sagen og fik hurtigt vundet såvel de besøgendes som de ansattes hjerter. Her kom hendes interesse for historien og et dagligt arbejde med mange forskellige mennesker via stillingen som TV-instruktør hende til gode, idet hun er vant til at beskæftige sig indgående med den danske historie og de menneskeskæbner, den rummer. Nyt medlem af bestyrelsen var Laura Hay Ugglå, der kom ind på Bent Hansens tidligere mandat, og som gik ind i arbejdet med både engagement, interesse og dygtighed – kompetencer, som stammer fra stor erfaring med lignende opgaver i andre sammenhænge.

Den sociale bundlinje ligger højt i museets bevidsthed – for eksempel gennem ansættelse og fastholdelse af personer med nedsat arbejdsevne – og museet har således to fleksjobbere, som har været ansat på museet gennem en lang årrække; henholdsvis 20 og seks år. Hertil kommer museets arbejde med at skabe lige adgang for alle. Det betyder, at børn og unge op til 18 år går gratis på museet, ligesom borgere i den lokale kommune har gratis adgang til omfattende dele af museets udearealer i åbningstiden – og til *hele* udeområdet udenfor åbningstiden. Gennem formidlingsprojekter for børn og unge gør museet desuden en ekstra indsats i forhold til demokratisering, dannelse og uddannelse af hele gruppen, og indsatsen er dermed et væsentligt bidrag i en kommune, der generelt er socialt udfordret. Under pandemien stillede museet det smukke kulturmiljø og omfattende udearealer til rådighed hele døgnet for alle besøgende og skabte dermed natur- og kulturelle oplevelser i en socialt udfordret tid, hvor nedlukning af samfundet betød ødelæggende isolering for mange af samfundets udsatte grupper, unge såvel som ældre borgere. Museet fungerede også i 2021 som hele landets kulturarvshukommelse, når det gælder historien om landets knap 730 herregårde, godser og hovedgårde. Arbejdet med museets samlinger, forskningscenter, bibliotek og arkiv genererede med

andre ord nye informationer til museets eksisterende videns- og inspirationsbank, som både ældre og nye generationer kan lære af, og som skaber værdi for borgerne. De midler museet tjente i årets løb via entre, omvisninger, butik, kaffesalg, arrangementer og udlejning blev omsat direkte i museets arbejde og blev dermed givet tilbage til offentligheden.

Fremtid/Til slut

Med den overordentligt generøse donation på 24 mio. kr. til et nyt tag fra A. P. Møller Fonden lykkedes det museet i 2021 at sikre 1. etape af en meget stor og økonomisk særdeles tung opgave. Taget har de seneste mange år været stærkt udfordret, da dele af det er mere end 150 år gammelt, og tagstenene dermed er meget tyndslidte og ikke længere ligger optimalt på de underliggende bjælker og lægter. Bygningens tæthed på tag og fag er alfa og omega i stedets fremtidige bevaring og danner dermed helt basalt afsæt for, at der også fremadrettet kan skabes aktiviteter for offentligheden, og for at museet kan overholde sine forpligtelser i forhold til museumsloven. Således betrygget via den generøse fondsbevilling agter Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum også i 2022 at fortsætte museets aktive og opsøgende kurs, herunder virkeliggørelsen af nye etaper af museets strategiplan *Generalplan 3.0*. Planen bygger på den forskning, der foregår i tæt samarbejde med Dansk Center for Herregårdsforskning, hvor det aktuelt er herregårdens udearealer, ansatte og sociale verden, der er i fokus. Et andet satsningsområde, som har været centralt i en årrække, men som bestemt ikke vil være mindre centralt i fremtiden, er museets strategiske og målrettede indsats for *Børn og Unge* – aktuelt gennem det store børneprojekt *ALLE BØRN SKAL MED*.

Imidlertid er den helt store udfordring for museet de kommende år naturligvis en forøgelse og stabilisering af driftsøkonomien – både i forhold til at sikre, at museet tilskudsmæssigt kommer på niveau med øvrige sammenlignelige museer og dermed får sikret en basisøkonomi, der står mål med det ansvar og de lovbestemte opgaver, museet varetager, og i forhold til en permanentgørelse af det midlertidige driftstilskud fra staten. Hertil kommer arbejdet med at bevare fonde og sponsorers velvilje over for museet og de projekter, museet er stærkt afhængigt af at skaffe tilskud til. Såvel statens og kommunens støtte som fondenes opbakning er med andre ord fortsat helt centralt for museets fortsatte udvikling og overlevelse. Kun derigennem kan museet fortsat udvikle sig og stå til rådighed med nye tilbud til fremtidens besøgende og øvrige brugere.

Regnskab 2021

Tkr.

Resultatopgørelse 1. januar - 31. december

Indtægter

Offentlige tilskud	5.558
Private fonde mv.	32.070
Egne indtægter	2.680
	<hr/>
	40.308
Overført til bundne reserver	-27.178
Årets indtægter i alt	13.130

Omkostninger

Forskning, formidling, indsamling, bevaring og registrering	6.959
Øvrige omkostninger	5.399
Omkostninger i alt	12.358

Resultat før renter	772
Renteudgifter	-32
Årets resultat før resultatdisponering	740

Resultatdisponering

Overført til bundne projekter	805
Overført til fra bundne projekter	101
Året resultat efter resultatdisponering	36

Balance pr. 31. december

Aktiver

Anlægsaktiver	0
Omsætningsaktiver	53.289
Aktiver i alt	53.289

Passiver

Fri egenkapital	1.106
Bundet egenkapital	48.918
Gældsforpligtelser	3.265
Passiver i alt	53.289

Eventualforpligtelser

58